

MACHALICKÝ v. The Czech Republic (№ 42760/16)

Обставини справи

Ця справа стосувалася стверджуваного порушення презумпції невинуватості під час розгляду справи про відшкодування шкоди, ініційованої заявником проти держави після закриття кримінального провадження щодо нього за закінченням строків давності (пункт 2 статті 6 Конвенції).

У січні 2003 року відносно заявника було висунуто обвинувачення у вчиненні шахрайських дій під час перебування на посаді керівника банку. У 2004 році у процесі розгляду кримінальної справи заявника, Муніципальний суд міста Праги (the Prague Municipal Court, далі «кримінальний суд») змінив правову кваліфікацію вчиненого правопорушення на нецільове використання чужого майна, у зв'язку з відсутністю суб'єктивної сторони складу злочину.

У своєму рішенні від 9 січня 2009 року кримінальний суд зазначив, що оскільки п'ятирічний строк давності за це правопорушення вплив до того, як заявнику було пред'явлено обвинувачення, і наявних доказів було недостатньо для кваліфікації його дій як шахрайства, для якого Кримінальним кодексом встановлено десятирічний строк давності, є підстави для закриття провадження за строком давності.

Прокуратура оскаржила зазначене рішення і 4 листопада 2009 року воно було скасоване.

Водночас рішенням кримінального суду від 23 липня 2010 року провадження щодо заявника було знову закрито за строком давності, оскільки твердження прокуратури щодо умислу заявника у вчиненні шахрайських дій не були доведені, а п'ятирічний строк щодо пред'явлення заявнику обвинувачення у вчиненні дій, пов'язаних із нецільовим використанням чужого майна, вже сплив.

При цьому заявнику було роз'яснено, що у випадку звернення із клопотанням про продовження розгляду справи протягом трьох днів з моменту ухвалення судового рішення від 23 липня 2010 року, розгляд провадження відносно нього буде продовжений із встановленням наявності чи відсутності вини. Заявник не скористався цією можливістю.

Скарга прокуратури на вказане рішення була відхилена судом вищої інстанції 9 березня 2011 року.

У жовтні 2011 року заявник подав до Міністерства юстиції позов на підставі статті 14 Закону Про відповідальність держави (Закон № 82/1998), вимагаючи компенсації судових витрат, понесених ним у вищезазначеному кримінальному провадженні, та втрачених доходів (упущеної вигоди).

У квітні 2012 року Міністерство юстиції визнало позов заявника необґрунтованим з огляду на те, що у цій справі не було виконано встановлену

законом вимогу щодо скасування або зміни рішення з підстав його неправомірності. Окремо було наголошено, що провадження відносно заявника було припинено за строком давності і він не заявляв клопотання про продовження розгляду, що призвело до позбавлення можливості бути виправданим та визнання обвинувачення незаконним.

21 травня 2012 року заявник подав до Районного суду Праги 2 (Prague 2 District Court) позов про відшкодування шкоди, наголошуючи на тому, що його було притягнуто до кримінальної відповідальності за шахрайство, яке не було доведено, і його вина не була встановлена жодним судовим рішенням.

27 листопада 2013 національний суд відхилив позов заявника та зазначив, що незважаючи на закриття провадження за строком давності, не було жодних сумнівів у тому, що заявник вчинив дії, які підпадають під ознаки злочину, пов'язаного з нецільовим використанням чужого майна. Також суд послався на рішення Верховного Суду від 17 вересня 2012 року, у якому він виснував, що хоча сплив строку давності означає припинення кримінальної відповідальності винного з огляду на те, що потреба в кримінально-правовому реагуванні на правопорушення з часом поступово відпадає, ця обставина не може мати жодного впливу на факт вчинення зазначеною особою юридично засуджуваного діяння. У цьому випадку застосуванню підлягає положення пункту «b» частини 1 статті 12 Закону № 82/1998, згідно з яким компенсація не може бути надана особі, обвинувачення відносно якої було припинено на тій підставі, що вона не підлягає кримінальній відповідальності за вчинене правопорушення.

Не погоджуючись з ухваленим рішенням та вважаючи, що суд першої інстанції застосував розширене тлумачення статті 12 Закону «Про відповідальність держави», заявник оскаржив його в апеляційному порядку.

28 квітня 2014 року Муніципальний суд Праги (the Prague Municipal Court) залишив у силі рішення від 27 листопада 2013 року, підтримавши висновок про те, що стаття 12 Закону Про відповідальність держави повинна застосовуватися за аналогією, оскільки сам факт спливу строку позовної давності не означає, що рішення про притягнення до відповідальності було неправомірним.

11 лютого 2015 року Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявника як неприйнятну. Суд касаційної інстанції виходив з того, що відповідно до Закону Про відповідальність держави, компенсація може бути надана особі, кримінальне переслідування якої було припинено на підставі того, що вона не вчиняла правопорушення, а у разі протилежного висновку присудження такої компенсації суперечило б моральним засадам. При цьому не має значення чи відбулася якась зміна в правовій кваліфікації, оскільки дії залишаються тими самими і вимога про компенсацію може бути пов'язана лише з діянням, за яке особу було притягнуто до кримінальної відповідальності. Таким чином, у справі

заявника лише виправдувальний вирок (а не сам факт того, що обвинувачений наполягав на продовженні кримінального провадження) міг би довести протилежне.

В подальшому заявник подав конституційну скаргу на рішення Верховного Суду, в якій він скаржився, серед іншого, на порушення принципу презумпції невинуватості та на тлумачення за аналогією Закону Про відповідальність держави у його справі. Заявник також стверджував, що розглядаючи його позов, суди окрім рішення від 23 липня 2010 року, не дослідили жодних доказів, які підтверджували б їхні висновки про вчинення заявником злочину, пов'язаного з нецільовим використанням чужого майна.

У своєму рішенні від 19 січня 2016 року Конституційний Суд відхилив конституційну скаргу заявника як явно необґрунтовану. Суд виснував, що цивільні суди були обмежені лише резолютивною частиною рішення кримінального суду, яким підсудного визнано винним, але не його мотивувальною частиною або рішенням про закриття кримінального провадження. Зрештою Конституційний Суд вказав, що висновок цивільних судів, зроблений на підставі рішень кримінальних судів, про те, що заявник вчинив діяння, яке суперечить Кримінальному кодексу, становив, за даних обставин справи законну підставу для відмови у відшкодуванні заявленої компенсації.

Оцінка Суду

ЄСПЛ повторив, що другий аспект захисту, який забезпечує презумпція невинуватості, починає діяти з моменту, коли кримінальне провадження було завершено з результатом, відмінним від винесення обвинувального вироку. Він спрямований на захист осіб, з яких були зняті обвинувачення або припинено кримінальне провадження від поведіння з боку посадових осіб та державних органів так, ніби вони насправді винні у вчиненні злочину, в якому їх було обвинувачено.

Суд підкреслив, що на національному рівні судді можуть бути зобов'язані, поза контекстом кримінального обвинувачення, розглядати справи, що впливають з тих самих фактів, що й попереднє кримінальне обвинувачення, яке не завершилося засудженням. Захист, наданий пунктом 2 статті 6 у його другому аспекті, не повинен тлумачитися таким чином, щоб перешкоджати національним судам у подальших провадженнях, в яких вони виконують іншу функцію, ніж судді у кримінальних справах, згідно з відповідними положеннями національного законодавства, розглядати ті самі факти, які були предметом розгляду в попередньому кримінальному провадженні, за умови, що при цьому вони не покладають кримінальну відповідальність на відповідну особу. На особу, яку було виправдано або стосовно якої було закрито

кримінальне провадження, поширюється звичайне застосування національних норм щодо доказів і стандартів доказування поза межами кримінального провадження (рішення у справі *Nealon and Hallam v. the United Kingdom* [GC], № № 32483/19 та 35049/19, § 169, від 11 червня 2024 року) (пункт 50 рішення).

На відміну від справ, пов'язаних з цивільними позовами про відшкодування шкоди, поданими потерпілими, або справ, пов'язаних з дисциплінарними провадженнями, які стосуються зобов'язань колишніх обвинувачених перед суспільством, справи, пов'язані з позовами колишніх обвинувачених про відшкодування витрат і компенсацію, стосуються шкоди, за яку несе відповідальність держава. У зв'язку з цим Суд повторює, що пункт 2 статті 6 не гарантує особі, обвинуваченій у вчиненні кримінального правопорушення, право на компенсацію за законне тримання під вартою або за витрати, якщо провадження у справі згодом припиняється або закінчується виправдувальним вироком (там само, § 164) (пункт 51 рішення).

Враховуючи, що кримінальне провадження відносно заявника було закрито з підстав закінчення строків давності, ЄСПЛ вказав, що порушення пункту 2 статті 6 Конвенції мало б місце лише у випадку, коли національні судові рішення про компенсацію, яку вимагав стягнути заявник на підставі Закону № 82/1998, приписували йому кримінальну відповідальність. Таким чином, оцінюючи сумісність цих рішень та їх обґрунтованість з пунктом 2 статті 6 Конвенції, ЄСПЛ виснував, що вирішальне значення у цій справі має дослідження формулювань, які використовували суди.

Суд врахував, що правильна правова кваліфікація дій, які ймовірно вчинив заявник, була необхідною для визначення відповідного строку давності (див. також рішення у справі *Peltureau-Villeneuve v. Switzerland*, № 60101/09, § 34, від 28 жовтня 2014 року). Однак, оскільки формальним результатом кримінального провадження було його закриття у зв'язку із закінченням строків давності, не можна стверджувати, що це провадження призвело або мало призвести до визнання заявника «винним відповідно до закону». Такий результат був би можливим лише за умови, що заявник просив продовжити провадження, незважаючи на закінчення строку давності, чого він не зробив (пункт 54 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що суд першої інстанції, який розглядав цивільний позов заявника, відхилив його з урахуванням аргументації кримінальних судів, з якої було зрозуміло, що заявник вчинив злочин і лише об'єктивні причини (а саме, сплив строку) завадили судам винести йому обвинувальний вирок. Зазначений висновок, на думку Суду, явно приписував заявнику кримінальну відповідальність за вчинені ним правопорушення та дозволив цивільному суду застосувати за аналогією статтю 12(1)(b) Закону Про державну відповідальність, яка не передбачає виплати компенсації.

Отже, Суд виснував, що цивільні суди і головним чином Верховний Суд вийшли за рамки цивільно-правових відносин, покладаючи в основу свого рішення чіткий висновок про те, що дії заявника становили кримінальні діяння, в яких його було обвинувачено. При цьому цивільні суди посилалися на твердження, зроблені кримінальним судом, зокрема, що впливають з (скасованого) рішення від 9 січня 2009 року, не маючи жодного обов'язкового для них кримінального рішення і без будь-яких застережень або врахування презумпції невинуватості заявника. У зв'язку з цим ЄСПЛ підкреслив, що з рішення апеляційного суду від 28 квітня 2014 року, а також з практики Верховного Суду вбачається, що сам факт закінчення строку давності не означає, що рішення про відкриття провадження було незаконним і було достатнім для виключення будь-якого права заявника на компенсацію.

З огляду на вищевикладене ЄСПЛ вважав, що використані цивільними судами формулювання були не тільки невдалими, а й відображали однозначну думку цих судів про те, що мало місце кримінальне правопорушення, у якому був винен заявник, хоча він ніколи не був засуджений за нього. На думку Суду, заяви цивільних судів не узгоджувалися із закриттям кримінального провадження через закінчення строків давності та фактично приписували заявнику кримінальну відповідальність (порівняйте із рішеннями у справах *Farzaliyev v. Azerbaijan*, № 29620/07, §§ 65-69, від 28 травня 2020 року; *Agarov v. Russia*, № 52464/15, § 44, від 6 жовтня 2020 року; та *Pasquini v. San Marino* (№ 2), № 23349/17, § 64, від 20 жовтня 2020 року).

Суд підкреслив, що незважаючи на подання заявником конституційної скарги на порушення презумпції невинуватості, Конституційний Суд не дослідив формулювання, використані цивільними судами. При цьому ЄСПЛ повторив, що у випадках коли використання невдалих формулювань може викликати занепокоєння щодо дотримання презумпції невинуватості, ЄСПЛ з огляду на контекст провадження в цілому та його конкретні особливості, важливо розглянути чи були суди вищої інстанції безпосередньо задіяні в цьому (див. рішення у справах *Vardan Martirosyan v. Armenia*, № 13610/12, § 84, від 15 червня 2021 року; *Avaz Zeynalov v. Azerbaijan*, № № 37816/12 та 25260/14, § 71, від 22 квітня 2021 року; та *Milachikj v. North Macedonia*, № 44773/16, § 37, від 14 жовтня 2021 року) (пункт 61 рішення).

Насамкінець ЄСПЛ вказав, що сама по собі відмова виплатити заявникові за рахунок державних коштів компенсацію, яку він вимагав, на тій підставі, що закриття кримінального провадження проти нього не зробило незаконним рішення про відкриття кримінального провадження, не порушила б презумпцію невинуватості. Проте, як було зазначено вище, порушення презумпції невинуватості у цій справі пов'язано з аргументацією та формулюваннями, використаними цивільними судами, які прямо приписували заявнику кримінальну відповідальність за вчинені правопорушення.

Таким чином, Суд виснував про достатність вищевикладених міркувань для констатації порушення пункту 2 статті 6 Конвенції у цій справі.

Висновок

Порушення пункту 2 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 жовтня 2024 року й набуло статусу остаточного 10 січня 2025 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.